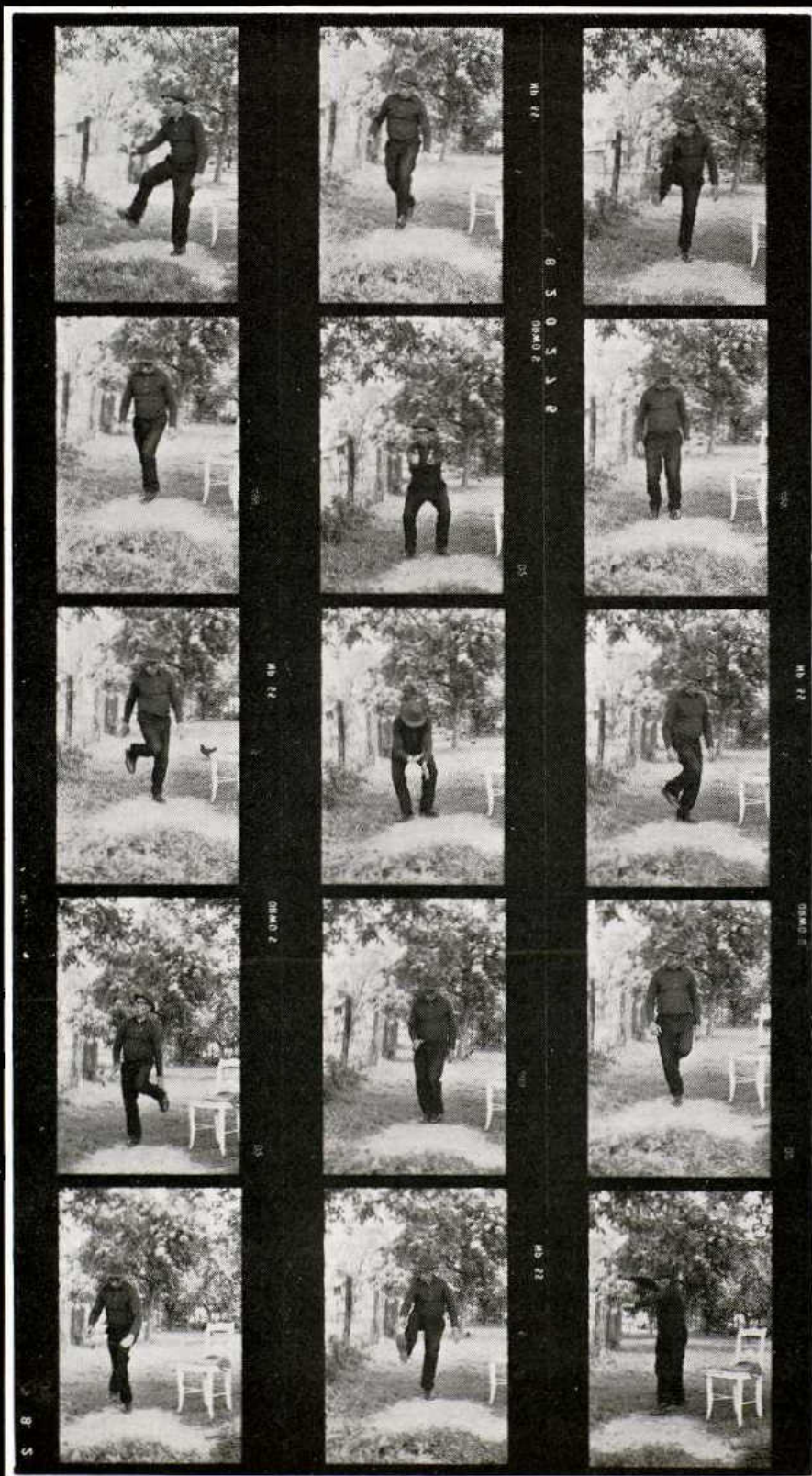


Slovenský národopis

36 • 1988

2



Na obálke: 1. strana: Z tanečných motívov vynikajúceho ľudového tanečníka Mikuláša Vasila z obce Poša, okr. Vranov — verbunk. Prvá fáza dokumentovania tanečného folklóru v Umenovednom ústave SAV. Foto Tibor Szabó 1987
4. strana: Verbunk Mikuláša Vasila z Poše, okr. Vranov. Z videodokumentácie ľudových tanečných tradícií Umenovedného ústavu SAV. Foto Tibor Szabó 1987
Ilustrácie k tematike seminára Ľudový tanec vo filme na Etnofilme Čadca 1986

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašpariková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

- Sedláč, Imrich: Vplyv prostredia na formovanie ľudského, umeleckého a vedeckého profilu P. J. Šafárika . . . 260
- Urbanová, Viera: Význam P. J. Šafárika pre slovenskú etnografiu . . . 273
- Mlacek, Jozef: Miesto F. Šujanského vo vývine skúmania slovenských páremí . . . 285
- Kalesný, František: Pamiatke J. A. Smolera — veľkého syna lužickosrb-ského ľudu . . . 293
- Hurtajová, Zuzana: Európske rytierske látky v slovenskej ľudovej tradícii . . . 298

MATERIÁLY

- Churý, Slavko: Hygiena obyvateľstva Slovenska a ľudová prevencia chorôb koncom 18. storočia v svetle archívnych materiálov . . . 314
- Švagrovský, Štefan: Michalovský manuskript o ľudovom liečení . . . 320
- Palkovič, Konštantín: Hádanky Ctíboha Zocha . . . 325

DISKUSIA

- Varsik, Branislav: Husitská tradícia v oblasti Myjavskej pahorkatiny vo svetle histórie . . . 330

ROZHLADY

- ETNOFILM ČADCA 1986 (Peter Maráky) . . . 337
- Film a tanec (Martin Slivka) . . . 339
- Ľudový tanec a film (Zdenka Jelínková) . . . 345
- Záverečný protokol . . . 350
- Pracovný seminár Poetika folklórnych žánrov (Gabriela Kiliánová) . . . 354
- Zasadnutie MKKKB k problematike spoločenských a verejných stavieb v ľudovom prostredí (Viera Kalavská) . . . 355

- Celoštátny seminár „Využitie mikropočítačov v konštrukčnej a kancelárskej praxi“ (Viera Kalavská) . . . 356
17. etnomuzikologický seminár (Marta Tonciová) . . . 357
63. valné zhromaždenie PTL a konferencia „Tradícia a zmeny v živote vidieckych spoločností tretieho sveta“ (Marta Komorovská) . . . 359
- Výstava „Deti v minulosti“ (Leo Kužela) . . . 360

RECENZIE A REFERÁTY

- Dedina v procese súčasných zmien (Ján Botík) . . . 362
- Urbanová, V.: Slovenská etnografia v 19. storočí (Peter Slavkovský) . . . 364
- Gašparíková, V.: Slovenská ľudová próza a jej súčasné vývinové tendencie (Zora Vanovičová) . . . 365
- Śpiesz, A.: Bratislava v 18. storočí (Peter Salner) . . . 366
- Smetánka, Z.: Hledání zmizelého věku (Peter Salner) . . . 367
- Skalníková, O.: Pět století hornického kroje (Rút Lichnerová) . . . 367
- Liptay, J. — Liptayová, Z.: Máme chalupu (Juraj Podoba) . . . 369
- Komorovský, J.: Únoscovia ohňa; Prometheus (Viktor Krupa) . . . 371
- Pajer, J.: M. Procházková. Zpěvačka ze Strážnice (Věra Frolcová) . . . 373
- Bosič, M.: Narodna nošnja Slovaka u Vojvodiny (Jarmila Paličková-Pátková) . . . 375
- Markovyč, P.: Rusyn easter eggs from eastern Slovakia (Mikuláš Mušínska) . . . 376
- Tradicii i sovremennost' (Zuzana Profantová) . . . 377
- Obščestvennyj, semejnij byt i duchovnaja kul'tura naselenija Polesja (Jozef Ušák) . . . 378
- Schweizerisches Archiv für Volkskunde (Peter Salner) . . . 380
- Großstadt. Aspekte empirischer Kulturforschung (Peter Salner) . . . 381
- Slovjanske literaturoznavstvo i folklornystyka (Mikuláš Mušínska) . . . 384

Twórcia ludovy i jeho dielo (Jarmila Paličková-Pátková)	385
Man and picture (Olga Danglová)	386
Brykowski, R.: Lemkowska drewniana architektura ciekawa w Polsce (Mikuláš Mušínska)	388
Weber-Kellermann, I.: Saure Wochen frohe Feste (Peter Salner)	389
Brüder Grimm Gedenken. Band 7 (Viera Gašparíková)	390
Kumachov, M. A. — Kumachova, Z. Ju.: Jazyk adygskeho folklora. Nartskij epos. (Zuzana Profantová)	391

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Седлак, Имрих: Влияние среды на формирование человеческого, искусственного и научного профиля П. Й. Шафарика	260
Урбанцова, Вера: Значение П. Й. Шафарика для словацкой этнографии	273
Млацек, Йозеф: Место Ф. Шуянско-го в развитии изучения словацких паремий	285
Калесны, Франтишек: В память Й. А. Смолера — великого сына лужицкого народа	293
Гуртайова, Зузана: Европейские рыцарские темы в словацкой народной традиции	298

МАТЕРИАЛЫ

Хуры, Славко: Гигиена населения Словакии и народное предотвращение болезней в конце 18-го столетия в свете архивных материалов	314
Швагровски, Штефан: Михаловский манускрипт о народном лечении	320
Палкович, Конштантин: Загадки Цтибога Зоха	325

ДИСКУССИЯ

Варсик, Бранислав: Гуситская традиция в области Мыявской холмистой местности в свете истории	330
--	-----

ОБЗОРЫ

Этнофильм ЧАДЦА 1986 (Петер Макараки)	337
Фильм и танцы (Мартин Сливка)	339
Народная пляска и фильм (Зденка Елинкова)	345
Заключительный протокол	350

Рабочий семинар Поэтика фольклорных жанров (Габриела Килианова)	354
Заседание МКККБ к проблематике общественных и публичных зданий в народной среде (Вера Каляевска)	355
Общегосударственный семинар «Использование микро-ЭВМ на строительной и канцелярской практике» (Вера Каляевска)	356
17-ый этномузыкологический семинар (Марта Тонцрова)	357
63-ое пленарное заседание ПТЛ и конференция «Традиция и перемены в жизни деревенских местных обществ третьего мира» (Марта Коморовска)	359
Выставка «Дети в прошлом» (Лео Кужела)	360

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

STUDIEN

Sedlák, Imrich: Der Einfluß der Umwelt auf die Formierung des menschlichen, künstlerischen und wissenschaftlichen Profils Pavol Jozef Šafárik	260
Urbanová, Viera: Pavol Jozef Šafárik Bedeutung für die slowakische Ethnographie	273
Mláček, Jozef: František Šujanskýs Platz in der Entwicklung der Forschung der slowakischen Parämien	285
Kalesný, František: Zum Andenken an Jan Arnošt Smoler — an den großen Sohn des sorbischen Volkes	293
Hurtajová, Zuzana: Europäische Ritterstoffe in der slowakischen Volkstradition	298

MATERIALIEN

Churý, Slavko: Die Hygiene der slowakischen Bevölkerung und die Volksprevention der Krankheiten am Ende des 18. Jahrhunderts im Lichte der Archivmaterialien	314
Švagrovský, Štefan: Das Manuskript aus Michalovce über die Volksheilpraktiken	320
Palkovič, Konštantín: Ctiboh Zochs Rätsel	325

DISKUSSION

Varsik, Branislav: Hussitische Tradi-	
---------------------------------------	--

tion im Gebiet des Myjava-Hügellands im Lichte der Geschichte	330	tion of J. A. Smoler — the great son of Lusatian-Serbian folk	293
RUNDSCHAU		Hurtajová, Zuzana: European knightly topics in the Slovak folk tra- dition	298
ETNOFILM ČADCA 1986 (Peter Ma- ráky)	337	MATERIALS	
Der Film und der Tanz (Martin Sliv- ka)	339	Churý, Slavko: The hygiene of the population of Slovakia and the po- pular prevention of diseases by the end of the 18th cen. in the light of archival documents	314
Der Volkstanz und der Film (Zdenka Jelínková)	345	Švagrovský, Štefan: The Michalov- ce manuscript on folk cure	320
Das Schlußprotokoll des Etnofilm Čadca 1986	350	Palkovič, Konštantín: The riddles of Ctiboh Zoch	325
Das Arbeitsseminar „Die Poetik der Folklorgenres“ (Gabriela Kiliánov- vá)	354	DISCUSSION	
Die Sitzung der IKKKB zur Problematik der gesellschaftlichen und öffentlichen Bauten im Volksmilieu (Viera Ka- lavská)	355	Varsik, Branislav: The Hussite tradi- tion in the region of the Myjava hills in the light of history	330
Gesamtstaatliches Seminar „Die Nüt- zung der Mikrocomputer in der Kon- structions- und Büropraxis“ (Viera Kalavská)	356	COMMENTARY	
Das 17. Ethnomusikologische Seminar (Marta Tonciová)	357	ETNOFILM ČADCA 1986 (Peter Ma- ráky)	337
Die 63. Vollversammlung PTL und die Konferenz „Die Tradition und die Veränderungen im Leben der lokalen Landgemeinschaften der Dritten Welt“ (Marta Komorovská)	359	Film and dances (Martin Slivka)	339
Die Ausstellung „Die Kinder in der Ver- gangenheit“ (Leo Kužela)	360	Folk dance and film (Zdenka Jelín- ková)	345
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERA- TE		Final protocol	350
CONTENTS		Working seminar entitled Poetics of folklore genres (Gabriela Kiliánov- vá)	354
ARTICLES		The Meeting of IKKKB concerning the subject-matter of social and pub- lic buildings in folk environment (Viera Kalavská)	355
Sedlák, Imrich: The influence of environment on shaping the human, artistic and scientific profile of P. J. Šafárik	260	State-wide seminar called „The use of microcomputers in construction and offices“ (Viera Kalavská)	356
Urbanová, Viera: The significance of P. J. Šafárik for the Slovak ethno- graphy	273	17th ethnomusicological seminar (Marta Tonciová)	357
Mláček, Jozef: The role of F. Šujan- ský in the development of the study of Slovak paremies	285	63rd Plenary Meeting of PTL and the Conference on „The traditions and changes in the life of rural local com- munities of the third world“ (Marta Komorovská)	359
Kalesný, František: In commemora- tion of J. A. Smoler — the great son of Lusatian-Serbian folk	293	Exhibition called „The Children in the Past“ (Leo Kužela)	360
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	

VÝZNAM P. J. ŠAFÁRIKA PRE SLOVENSKÚ ETNOGRAFIU

VIERA URBANCOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V rámci slovenskej národopisnej spisby zameranej na dejiny disciplíny bola dielu Pavla Jozefa Šafárika venovaná viacnásobná pozornosť. Už roku 1943, v prvej syntéze slovenského folklóru, ktorá vyšla v rámci edície Slovenská vlastiveda, zmieňuje sa Andrej Melicherčík o význame jeho *Písni světských lidu slovenského v Uhřích*. Ciele, ktoré Šafárik ich vydaním sledoval, autor charakterizuje najmä ako literárnoestetické, ako snahu dať súčasným básnikom do rúk „vzor čistej poézie proti rastúcemu množstvu znehodnocovanej poézie osvietenských veršovcov.“¹ Upozorňuje zároveň, že Šafárik nezdôrazňoval na ľudovej piesni iba stránku estetickú, ale aj jazykovú a etnickú, hľadá v nej zdroj poznania povahy, života a ducha národa. Do širšieho kontextu s dobovým dianím a myšlienkovými prúdmi u nás i v zahraničí Šafárikovo dielo nezaradil. Urobil to až neskôr vo svojich štúdiách Ján Michálek, ktorý sledujúc folkloristické aspekty dejín disciplíny hodnotil Šafárikovu *Etnografiu Slovanov*, sledoval spoluprácu P. J. Šafárika s Jánom Kollárom v oblasti ľudovej slovesnosti a konfrontoval ich názory na jednotlivé otázky tejto problematiky.² Vývinu názorov na výskum a na hodnotu ľudovej piesne a hlavným predstaviteľom predromantického obdobia u nás, J. Kollárovi a P. J. Šafá-

rikovi, venovala viaceré štúdie Mária Dzubáková.³ V publikácii *Ku genéze slovenskej folkloristiky* venuje samostatnú kapitolu P. J. Šafárikovi a jeho záujmu o ľudovú slovesnosť.⁴ Šafárikove zbierky piesní zaraďuje do súdobých európskych súvislostí a tak ako Jána Kollára aj Šafárika právom považuje za nositeľa prvých teórií folklóru a za zakladateľa folkloristiky ako vednej disciplíny u nás.

Zatiaľ čo slovenská folkloristika venovala rámcovú pozornosť P. J. Šafárikovi, slovenská etnografia zo svojho hľadiska zatiaľ túto osobnosť nezhodnotila a nezaradila ju do rámca jednotlivých etáp svojho vývoja. Pritom napr. sa akosi paušálne predpokladá, že Šafárik sa v Slovenskom národopise zaoberá „predovšetkým etnografickou problematikou, ďalej otázkami zemepisnými, historicko-jazykovými a len v nepatrnej miere sa dotýka otázok literárnych a folklórnych.“⁵ Hodnotiace hľadisko zo strany slovenskej etnografie voči tejto významnej osobnosti každopádne chýba; pritom to bol práve P. J. Šafárik spolu s J. Kollárom, ktorí výrazne ovplyvnili zameranie záujmu o slovenský ľud v tridsiatych rokoch minulého storočia, a tým aj situáciu slovenskej etnografie od týchto rokov na dlhé desaťročia — v podstate až do založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Keď

chceme poukázať na zmenu, ku ktorej pod vplyvom týchto osobností, a v našom prípade najmä pod vplyvom P. J. Šafárika došlo, je nevyhnutné aspoň heslovite zrekapitulovať situáciu, v akej naša etnografia v tom období bola, akú teoretickú úroveň a tematickú šírku dotedy dosiahla.

Systematický záujem o ľud, ktorý vyústil v tridsiatych rokoch 19. stor. do vzniku etnografie ako samostatnej disciplíny, súvisí s vytvorením nových buržoázno-kapitalistických vzťahov v rámci vzťahov feudálnych. Od začiatku osemdesiatych rokov 18. storočia narastá v tejto súvislosti potreba poznať ľud — základ bohatstva štátu — čo sa odrazilo v početnej osvetovej literatúre (S. Tešedík, J. Fándly, P. Michalko a ďal.), vo vlastivednej spisbe (cestopisy, topograficko-geografické a štatistické práce), kde sa opis ľudu včleňoval do celkovej štruktúry prác. Od počiatku 19. storočia autori vlastivedných monografií vyčleňujú údaje o ľude do samostatných statí alebo kapitol. Taká je monografia Oravy od Juraja Ďurikoviča, Nitry od Alojza Medňanského, Gemera od Ladislava Bartholomeidesa a ďalšie.⁶

K úplnému vyčleneniu etnografickej problematiky dochádza v diele Jána Čaploviča — prvýkrát roku 1818—1820 — v monografii *Slováci v Uhorsku*, ktorá vychádzala na pokračovanie v časopise *Hesperus*.⁷ V tejto súvislosti sú významné najmä jeho monografie jednotlivých národov Uhorska z tridsiatych rokov, ktoré mali jednotnú štruktúru: opisovali meno a pôvod daného národa, miesto jeho pobytu, spôsob bývania, fyzické a duševné vlastnosti ľudu vrátane jeho charakteru, liečenie, stravu, odev, náboženstvo, výročné a rodinné zvyky a čo je zvlášť dôležité, všetky formy zamestnania ľudu. Z plánovaných monografií, ktoré mali tvoriť podklad o živote a kultúre ľudu celého Uhorska, sa zachovala Čaplovičova *Etnografia Slovákov, Maďarov, Rumunov,*

Židov a do päťdesiatych rokov nášho storočia aj *Cigánov*. Najrozpracovanejšia je *Etnografia Slovákov a Maďarov*, za nimi *Rumunov*.⁸ J. Čaplovič sa nezaoberal iba organizovaním zberu materiálu a jeho spracovávaním. Pozornosť venoval aj teoretickým otázkam. Etnografiu definoval ako disciplínu „ktorá opisuje ľudí vo všetkých modifikáciách ľudskej prirodzenosti, podmienených a zvýraznených ich národnou koexistenciou.“⁹ Diferencoval medzi etnografiou štatistickou, ktorá skúma súčasný stav a ktorú preferoval, a medzi etnografiou historickou. Etnografiu považoval v každom prípade za disciplínu národnú. Sám národ, vychádzajúc z diferenciačných znakov, charakterizoval nasledovne: „Národy sa líšia pôvodom, rečou, psychickým a mravným založením, spôsobom zamestnania a zvykmi“. Ľud charakterizoval ako „celok všetkých obyvateľov krajiny, ktorý sa môže skladať z rôznych národov“. Ľud ako objekt etnografického bádania špecifikoval bližšie už roku 1818 v *Slovákoch v Uhorsku*, kde hovorí: „Vždy keď je reč o Slovákoch myslím na meštiansku triedu a roľníkov, zriedkakedy na šľachtu a nikdy nie panstvo“, ktoré charakterizuje ako sterilné „čo do účasti na zvykoch ľudu“.¹⁰ „Meštiansku triedu“ reprezentovali v jeho prácach drobní obchodníci a najmä remeselníci; hlavnú pozornosť ale zameriaval na roľníkov, na ich život a prácu.

Vedľa uvedeného smeru záujmu o vplyvneného osvietenskými ideami a filozofickými názormi Montesquieua, ktorý vyústil do Čaplovičových veľkorysých etnografických koncepcií, existoval aj inak motivovaný záujem o ľud. Od osemdesiatych rokov 18. storočia narastá u nás vlna romantických obrodeneckých ideí, vychádzajúcich najmä z filozofie Herdera a Hegla. Rast národného povedomia slovenskej inteligencie tohto zamerania sprevádzal nový vzťah k ľudu ako základu národa.

Nešlo teda o ekonomické východiskové aspekty ako u osvietencov. V tomto období začína aj kvalitatívna zmena vo vnútornom obsahu pojmu národ. K tradičným reprezentatívnym vlastnostiam feudálnej národnosti — starobylosť, slávna minulosť, sídelná rozsiahlosť — pribúdajú opisy vlastností slovenského ľudu a jeho charakteru. Národné povedomie sa prejavovalo dvoma smermi: záujmom o minulosť ako o zdroj národnej hrdosti a láskou k jazyku: u bernolákovcov k slovenčine, u evanjelikov k bibličtine. Všetci rovnako intenzívne začínajú študovať slovenské nárečia a už koncom 18. storočia sa dostávajú k ľudovej slovesnosti. Tak napr. Juraj Ribay žiada roku 1787 J. Bilského aby sa venoval aj zberu porekadiel a prísloví.¹¹ No tak ako v projekte Ribayovej Slovenskej učenej spoločnosti, aj v neskoršej Tablicovej Učenej spoločnosti banského okolia, v jej programe z roku 1809, nachádzame ešte vedľa záujmu o ľudovú slovesnosť zakomponovaný program zberu údajov o hmotnej a duchovnej kultúre ľudu, o jeho zamestnaní, bývaní, odevu a pod. V rámci Tablicovej spoločnosti vznikla roku 1815 monografia Ondreja Braxatorisa *Uherští Slováci v Hontském a Zvolenském kraji*. Jej cieľom bolo dokázať autochtónnosť Slovákov na našom území a poukázať na starobylosť ľudovej kultúry. Vychádzal pritom z charakteristiky tamajšej ľudovej architektúry, stravy, odevu, spoločenského a rodinného života, veľkú pozornosť venoval rodinným a výročným zvykom, a len v jednej kapitole pojednáva o jazyku.¹² Nedošlo teda užho ešte k takému tematickému zúženiu záujmu o ľudovú kultúru, s akým sa stretávame bežne vzápätí.

Už roku 1822 Ján Kollár v kázni *Dobré vlastnosti národu slovenského* podáva nasledujúcu definíciu národa: „Slovo národ vyznamenáva spoločenstvo ľudí, ktorí sú spojení zväzkom jednej reči, rovnakých mravov a obyčaj-

jov.“ Už tu je zrejmé zúženie znakov národa v porovnaní s Čaplovičovou charakteristikou. Herderove názory na vzťah národa k národnému jazyku a na jazyk ako výraz národného ducha padli u nás pod vplyvom rodiacich sa maďarizačných plánov na úrodnú pôdu a mali trvalý vplyv na ďalší vývoj slovenskej etnografie. Názor na jazyk ako na nevyhnutnú podmienku existencie národa sa upevňoval, medzi národ a jazyk sa kladie rovnítko (J. Palkovič). Tieto názory rozpracoval ďalej Samuel Hojč. V obrane *Sollen wir Magyaren werden* z roku 1833 zdôrazňuje však ešte, že nielen rovnaká reč je podstatným znakom národa. Za znaky rovnakého významu považuje zvyky typické pre každý národ, prevládajúce cnosti a rovnaké náklonnosti, a „dokonca aj hry, piesne a národný kroj, ktoré samy o sebe sa zdajú byť maličkosťami... charakterizujú vlastnosti určitého národa.“¹³ V porovnaní s Kollárovou definíciou národa S. Hojč rozšíril znaky, ktoré ho charakterizujú o poveru, hry, piesne a kroj, čo je u tejto generácie obrodencov nezvyklé a ostáva bez odozvy. Dôležité je, že vyzdvihuje práve poveru, ktoré „robí z mnohých skupín národy“. Tým definitívne odčlenil osvietenské kritické názory na tento materiál a naznačil, ktorým smerom treba zamerať zberateľskú pozornosť.

Najvýznamnejšia zberateľská akcia tohoto obdobia je spojená s menom Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika, s osobnosťami, ktoré položili ideové základy romanticko-obrodeneckej etapy vývinu slovenského národopisu. Vydaním *Písní světských lidu slovanského v Uhřích* sa začlenili organicky do európskeho dobového trendu reprezentovaného Herderovým dielom *Stimmen der Völker in Liedern*, zbierkou M. D. Čulkova, S. Prača, V. S. Karadžiča a F. L. Čelakovského *Slovanskými národními písněmi*, ktorých prvý zväzok vyšiel roku 1822. Šafárik i Kollár vystupujú v súvislosti

s Písňami svetskými ako iniciátori a organizátori širokej kolektívnej akcie, na ktorej spolupracovali nielen príslušníci mladšej generácie, ale aj vzdelanci, s menami ktorých sa stretávame v predchádzajúcej etape a v súvislosti s ktorou sa vytvoril akýsi „spolok k vydaniu národných zpevů“.¹⁴ Mnohí z týchto zberateľov sa objavujú aj medzi prispievateľmi Kollárových Národných spievaniiek. Akým smerom bola v uvedených súvislostiach zameraná pozornosť svedčí aj list Martina Hamuljaka, blízkeho spolupracovníka na Písniach svetských Michalovi Madanskému, učiteľovi v Námestove, roku 1827: okrem piesní žiada zapisovať porekadlá, hádanky, povesti a „zastaralé slová“. Z piesní upozorňuje zvlášť na žatevné a piesne pri práci vôbec a zdôrazňuje potrebu ich notovania.

Z hľadiska dejín etnografie je dôležité konštatovať, že v dvadsiatych rokoch 19. storočia začína obdobie, kedy pod vplyvom uvedených osobností a akcií sa záujem tejto a nasledujúcej generácie zameriava bezmála výlučne na ľudovú slovesnosť s prevahou záujmu o ľudovú pieseň. Záujem o etnografický materiál sa obmedzuje na výseky zo zvykoslovia a poverových predstáv, takých, ktoré môžu byť dokladom o „starobylosti“ národa. Sám J. Kollár, ktorý považoval zvyky za jeden zo znakov národa, nezaradil ich v úvode k druhému zväzku Písni svetských medzi požiadavky na zber, s ktorými sa obracia na verejnosť. Tu začína obdobie, kedy ľud prestáva byť objektom bádania, akým bol pre osvietencov, ale je v prvom rade nositeľom najcennejších dokladov o historickej existencii národa a zdôvodnením práv na jeho národnú svojbytnosť.

Významný podiel na formovaní zamerania záujmu o ľudovú kultúru nielen svojim podielom na Písniach svetských, ale celým svojím ďalším dielom, má P. J. Šafárik. S jeho dielom sa mla-

dá slovenská generácia oboznámila v prvom rade prostredníctvom svojho učiteľa Ľudovíta Štúra, pre ktorého sa Šafárikove *Slovanské starožitnosti* stali osnovou prednášok v Spoločnosti československé a neskôr na Katedre reči a literatúry československej v Bratislave. Pre túto generáciu nebolo Šafárikovo dielo iba vedeckou prácou, ale konkrétnou podporou a zdôvodnením ich národného povedomia a nárobnobuditeľskej činnosti. Šafárikovi súčasníci vysoko hodnotili jeho *Slovanské starožitnosti* aj preto, že vytvorili protiváhu dovtedy panujúcim znevažujúcim názorom o Slovanoch u cudzincov. Neskôr to bol zase Šafárikov názor na slovenčinu v *Dejinách slovanskej reči a literatúry*, ktorý sa potom stal jedným z argumentov pre samostatný spisovný jazyk. Nie je preto div, že osobnosť takého významu vplývala na formovanie bádateľského záujmu o ľudovú kultúru. V tejto súvislosti treba poznamenať, že P. J. Šafárik ani v *Slovanských starožitnostiach* ani v *Slovanskom národopise* nepoužíval priamo etnografický materiál. Pri sledovaní hraníc rozšírenia Slovanov a ich jednotlivých etnických skupín vychádzal v *Slovanskom národopise* najmä z jazyka ako zo znaku a nie je známe, či pri svojich uzáveroch vychádzal aj z poznatkov z hmotnej kultúry a nakoľko zakomponoval do svojich pracovných postupov aspekty vyplývajúce z charakteru duchovnej kultúry slovanských národov.¹⁵

V *Slovanských starožitnostiach* hovorí hneď v úvodnej časti o hmotných pamiatkach, s ktorými pracoval pri sledovaní dejín Slovanov a v časti venovanej Slovanom v Podunajsku diferencuje domáce pramene na dve hlavné triedy: na hmotné pamiatky života národa, ktoré poskytuje sama zem ním obývaná a na ústne podanie, povesti, spevy, obrady a obyčaje.¹⁶ A keďže práve toto „ústne podanie“ malo vytvoriť obsah proponovaného „mravopisného“ oddielu Sta-

rožitností, plánoval P. J. Šafárik tento materiál a výsledky z neho plynúce uverejniť až na tomto mieste. Čo Šafárik myslel pod hmotnými pamiatkami objasňuje v úvodnej časti práce: „Hmotné památky dřevných národů evropských, na povrchnosti země anebo pod ní se vyskytující, jako zříceniny a rumy měst a hradisk, valy a násypy, hroby a náhrobky (buhory, kurhany, mohyly), podobizny bužkův i lidí, zbraně a orudí, domácí i hospodářské náradí, šperky, okrasy, peníze atd.“,¹⁷ čiže materiál prevažne archeologický. K výsledkom vtedajšieho archeologického bádania mal P. J. Šafárik zdržanlivé stanovisko, lebo „posavad ještě příliš málo uděleno jest“.¹⁸ Naproti tomu „tekutý a bohatý pramen starožitností slovanských jsou i nejstarší nás došlé zbytky domácího básnictví, národní písně a zpěv, přísloví a porekadlá, naposledy i sám přirozený jazyk slovanský“.¹⁹ V tejto súvislosti vyzdvihuje význam zbierok piesní, a najmä přísloví a porekadiel, ktoré sú často staršie ako sa zdajú na prvý pohľad a poskytujú „zrůněčká nejen v ethnologickém ale i v historickém a mythologickém ohledu závažná“.²⁰ Obzvlášť vyzdvihuje jazyk, ktorý aj tam, „kde nás všecy jiné prameny a pomůcky opůštějí, neočekávaně mnoho světla poskyťá“ bez ohľadu na to, či ide o písomné pamiatky, „buďtož že čerpáme ze studnice živé, z mluvy národní, obecné“.²¹

K hodnoteniu ústnej slovesnosti ako historického dokladu sa P. J. Šafárik vracia v súvislosti s problémami vynárajúcimi sa pri sledovaní prvotných sídiel Slovanov v Európe. Šafárik ťažko nesie fakt, že sa musí opierať iba o cudzie pramene ako o Herodota, Jordanesa, Prokopia a dodáva: „Což nemáme nikde doma, v samém národu našem, aspoň sledy nějakých důkazův o pojítí a starobyklých sídlech jeho? jestliže ne jindě, aspoň v národních zpjevích a podáních nějaké pověsti a památky své

starožitnosti, od potomních historiků starostlivě sebrané a v čelo jeho dějin postavené...“ (podč. V. U.). Tieto možno na ciele ním sledované, po ich zozbieraní a spracovaní, dobre využiť.²²

Pre situáciu u nás je príznačné, že zo Šafárikových názorov, ktoré v mnohom smere reprezentujú súdobé európske myslenie vôbec, na najúrodnejšiu pôdu padli práve tie, ktoré sa týkali hodnotenia ľudovej slovesnosti a jazyka (a v jeho rámci toho, čo J. Kollár označoval ako „zastaralé slová“) ako alternatívne rovnocenného historického prameňa a dokladu o starobylosti daného javu.

Zaujímavé je, že tomuto názoru podľahol aj Gustáv Reuss, lekár, autor známej *Květny Slovenska* a jediný, ktorý u nás v polovici 19. storočia venoval koncentrovanú pozornosť hmotnej kultúre ľudu, jeho spoločenskému a rodinnému životu a práci.²³ Vo svojich historických pojednaniach o Gemeri vychádzal vždy zo Šafárikových prác, i keď miestami s jeho závermi nesúhlasil, najmä čo sa týka Šafárikových názorov o nemeckom pôvode určitých lokalít v Gemeri, ktoré on považuje za slovanské. Tam, kde pri svojom archeologickom bádaní nenachádza vysvetľujúci historický materiál, obracia sa na ústne podanie: „Keďže som ale nenarazil na nijakú povesť, ktorá by aspoň čiastočne vysvetlila minulosť tohoto údolia, musím sa uspokojiť s hypotézou...“, uvádza v súvislosti s pomenovaním údolia, ktoré môže nasvedčovať na voľakedajšiu prítomnosť Tatárov.²⁴ Aj vo svojej neskoršej práci *Všetky hradky a kláštery v Gemerské stolici*, v ktorej zakresľuje ruiny tamojších hradov, pátra po povestiach a používa ich ako historický materiál.²⁵ Až neskôr, v *Le-topise Gemerskej stolice* z roku 1857—1858, pri spracovávaní údajov o Krásnej Hôrke dostáva sa ku konfrontácii väčšieho množstva pramenného histo-

rického materiálu s tamojšími povestami a mení názor na ne. Kritizuje Samuela Timona, ktorý „čerpajúc z roztrúsenej tradície“ dospel k nesprávnym historickým uzáverom a o povestiach okolo založenia Krásnej Hôrky píše: „Bájka táto veľmi rozsiahle krídla obdržala... zo všetkého vysvitá, že čo sa za tristo rokov stalo, to dnes je podané v celosti.“ Zároveň zdôrazňuje, že nie je nepriateľom povestí ale upozorňuje, že sa na „pravde obyčajne spotvorenej osnovajú“. ²⁶ Tento na tú dobu ojedinelý vývoj názoru smerom k realite, podmienený dostatkom historických dokladov a schopnosťou s nimi pracovať, aspoň čiastočne vysvetľuje, prečo sa u nás zakorenil tak dlho názor opačný, prečo tak dlho pretrval, že ešte koncom 19. storočia tvrdil napr. Štefan Fajnor, že „Slovák dejiny svoje odel v rúcho bájky a povestí“. ²⁷

S priamou reakciou na pripravovaný mravopisný oddiel *Slovanských starožitností* sa stretávame v príspevku Gašpara Fejérpatakyho *Bájeslovné zvyky, svátky a pověry Slováků* uverejnenom roku 1839 v českých Květoch. Uverejnené materiály mali byť príspevkom k pripravovanému druhému zväzku *Starožitností*. Nevznikli ale u nás také práce, ako sú štúdie dvoch ukrajinských národných buditeľov, J. Holovackého a D. H. Vahileviča. ²⁸ Obaja zámerne a cieľavedome zhromažďovali etnografický materiál a boli priamo ovplyvnení Šafárikovou koncepciou práce. V štúdiu J. Holoveckého nachádzame materiál týkajúci sa aj nášho územia, a preto mu budeme venovať podrobnejšiu pozornosť. Názory P. J. Šafárika sú zrejmé už v samotnom úvode Holovackého práce: medzi ľuďom hľadá bájne starožitnosti, v zasmužilých dumách pátra po zabudnutých dejinách Slovanov, hľadá ich v rôznych zvykoch, obradoch a chorovodoch poriadaných na počesť zabudnutých bohov. Aj on považuje Slovanov za au-

tochtónnych obyvateľov Karpát a v zhode s našimi romantikmi etymologizuje a hľadá potomkov Slávov u Chorvátov Karpov-Karpidov, čo všetko korení v samotnom pomenovaní Karpat. Pri hľadaní zabudnutých dejín Slovanov J. Holovackij nezostáva len pri podobných fikciách, ani ho neuspokojuje iba ľudová slovesnosť ako východiskový materiál. Vo svojej práci *Cesta po Haličské a Uherské Rusi* rozvinul výskumnú problematiku do nezvyklej tematickej šírky a prichádza s viacerými zaujímavými metodickými postupmi, ²⁹ i keď sa ich v konečnom dôsledku úplne nepridržiaval. Na svojej ceste z Haliče až do Rumunska všima si bývanie, interiér, rôzne formy zamestnania, odev, povahové vlastnosti Rusínov a porovnáva ich napr. s bývaním a zamestnaním Nemcov, ktorí s nimi susedia. Problematiku karpatského salašníctva, ktorej sa v tomto období venovala pomerne veľká pozornosť, J. Holovackij obohatil o podrobný opis salaša pod Čiernou horou v Levočskej vrchovine, kde sleduje aj spôsob výroby mliečnych produktov, organizáciu práce na salašoch a spôsob voľby baču pred jarým miešaním oviec. Zaujímavý je aj jeho záznam o stretnutí s dvoma slovenskými podomovými obchodníkmi v Rumunsku, ktorí pochádzali z Trenčianskej župy. Zmieňuje sa o vzdialených oblastiach, ktoré podomoví obchodníci navštevovali, s uznaním sa vyjadruje o ich veľkých jazykových znalostiach a podnikavosti, hodnotí ich charakter, poznamenaný obchodovaním. Na ceste naspäť z Rumunska cez Zemplín, upútala ho pred obcou Ulič tabuľka, na ktorej bola namaľovaná fajka s nadpisom „nem szabad pipázny“. Keď prišiel bližšie uvidel, že „na černé tabuľce namaľovaný jest Slovák ve zdejším kroji s hřebenem ve vlasech, na šibenici visící a podepsáno: Statarium. Dovědel jsem se podzději, že se podobné obrazy ve všech vesnicích Zmenské, Šáryšské

a Aba-Ujvárske stolice nalézajú a to od času, keď za dnů cholery sedláci proti pánům povstali... Po potlačení tohoto povstání věšali po vsích koho jen potkali s kosou neb sekerou a zaschlé mrtvolý oběšenců do dnešného času v nižších krajích visejí.“ Takto pri Ulici v Zemplíne sa J. Holovackij na svojej ceste za zabudnutými dejinami Slovanov stretol s tvrdou súčasnosťou, ktorá sa týkala toho istého ľudu, ktorý prechovával ním hľadané doklady o dávnej minulosti. Tento záznam výrazne dopĺňa obraz šírky problémov, s ktorými sa naši národní buditelia v tomto období stretávali a ktoré neostali bez vplyvu na ich činnosť a jej výsledky.

Je pochopiteľné, že situácia, v akej sa slovenská inteligencia nachádzala v tomto období i po revolúcii 1848, mala za následok hľadanie opory v prácach veľkých osobností, najmä v práci P. J. Šafárika. Robí tak napr. J. M. Hurban v štúdiu *Slovensko a jeho život literárny*, v ktorej nachádzame dobový postoj, reakciu jeho súčasníkov na Šafárikove dielo.³⁰ Najväčšiu pozornosť venuje jeho *Dejinám reči a literatúry slovanskej* práve preto, prečo ho kritizoval Dobrovský a Jungmann: „... on ako tušením dotkol sa otázky terajšej keď hovorí „slovenská reč je zvláštne, v terajšej podobe svojej najbližšie k češtine stojace nárečie...“. Hlavný význam Šafárikovho diela vidí Hurban v tom, že vytvoril protiváhu dovtedy panujúcim názorom o Slovanoch. Stať, v ktorej z tohoto hľadiska vyzdvihuje Šafárikove dielo, pripomína obrany slovenského ľudu Jánom Čaplovičom, ktorý rovnako ostro vystupoval proti tým istým autorom, ako J. M. Hurban: „... Teleki, ktorý o Slavónii tára, že tamojší Slovania mnohoženstvo udržujú, Hacquet o poludňovom Slovanstve... oni sú nečistí, bývajú v chalupech, v blate a pluhavosti... Dugonics, ktorý odvodzoval slovo Morava od Marha (hovädo), Rusov prirovnáva k Cigánom, Čechov menuje len potupne

Copakok a Slovanov len hladovitými, vycivenými, slamonohými, končistohlavými... K. Neumann, ktorý sa nehanbí tvrdiť, že Slovania musia byť z inej matérie zložení ako Nemci a sú len k tomu na svete, aby Nemcom slúžili...“³¹ Na všetky tieto osočovania Hurban s uľahčením konštatuje: „... veľikán Šafárik obrátil, rozostrel sieť svoju na more Slávie a vytiahol topiace sa množstvo synov slovanských...“³² zásluhou práce o *Dejinách reči a literatúry slovanskej*, čo dovърšili *Slovanské starožitnosti* a *Slovanský národopis*.

Dielo P. J. Šafárika teda už za jeho života patrilo, ako sme uviedli, medzi základné stimuly usmerňujúce konkrétne i ideové zameranie slovenského národopisu v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch 19. stor., i v desaťročiach nasledujúcich. Nakoľko živý bol jeho odkaz, dokazuje reakcia na jeho smrť, ktorá mala doslova masový charakter. Ako oznamujú Pešťbudínske vedomosti, konali sa 13. a 14. júla 1861 „zádušnice“ za P. J. Šafárika v Liptovskom Mikuláši, o ktorých sa hovorí ako o „našej národnej slávnosti“. Informujú o tom aj viedenské Slovenské noviny,³³ údaje z oboch časopisov sa dopĺňujú: Ráno 13. júla sa zišlo slávnostné zhromaždenie v stoličnej dvorane, odkiaľ šiel sprievod v počte do 4000 ľudí do evanjelického kostola v nasledovnom poradí: „Vpredu niesli dvaja mládenci so šablami veľké čierne zástavy. Za tým niesol náš národovec richtár Vrbicko Huštácky p. Ondrej Stodola Starožitnosti na čiernej hlavnici zdobenej vencom. Potom nasledoval rad z 12. mládenčov s rozžiarenými sviecami... ďalej podžupan Liptovský, slávny stoličný úrad, lip-tovské evanjelické a katolícke duchovenstvo, učitelia, mestskí i obecní úradníci, všetky cechy, početné zastupiteľstvo židovskej obce a mnoho obecnstva zo všetkých strán Liptova. Po príchode do kostola umiestnili Starožitnosti na oltár, nad nimi bol Šafárikov portrét

od P. Bohúňa, ktorý sa potom mal stať majetkom očakávaného múzea“. Kázeň držal M. M. Hodža, v ktorej vyzdvihol význam diela P. J. Šafárika pre národnostný boj Slovanov a Slovákov. Potom sa spievali tri kantáty na Šafárika v štvorhlase, ktoré zložil katolícky učiteľ O. Čurík. Po kázni zostúpil M. M. Hodža k oltárnej ohrade, vzal z rúk nosiča zástavu „a túto pred oltárom vyzdvihnúc volal národ, aby sa zhromaždili pod touto národa smútočnou zástavou, v duchu lásky a svornosti národnej“. K tomu pisateľ správy dodáva: „čo ten výjav za senzáciu urobil, môžete si predstaviť“. Dav potom vyšiel pred kostol za spevu piesne Kto za pravdu horí. Na spoločnom obede U čierneho orla po príslovoch M. M. Hodžu, J. Matušku, S. B. Hroboňa a J. D. Makovického, ktoré podľa pisateľa boli obsažné a významné, že ich „malo sedem stenografov zaznačiť, aby sa ani jedno slovíčko z nich nestratilo“, na návrh prof. J. D. Makovického sa urobila hneď pri slávnostnom stole zbierka na Maticu slovenskú, na ktorú sa vybralo vyše 2000 zlatých.³⁴

Podobná slávnosť, ktorú organizoval J. M. Hurban, bola 21. júla v Hlbokom. Aj tu boli na oltár v kostole položené Slovanské starožitnosti a aj tu J. M. Hurban využil túto príležitosť v kázni na pozdvihnutie národného povedomia Slovákov. V súvislosti s touto slávnosťou sa zachoval zaujímavý opis reakcie drobných ľudí na jej prípravu. Medzi návštevníkmi krčmy v Jablonici „... hrnčiari, vlastne priekupníci hrnčiarski, ktorí do Modry na svojich vozoch jazdia rozchýrili, že v nedeľu 21. júla bude Hurban v Hlbokom za akéhosi Šafárika slávnosť smútočnú držať“. Jeden z prie-

kupníkov túto správu potvrdil: „Ja som bol u Šlesingera v Senici a tam hovorili, že pani farárka hlubocká kupovali flór a je to isté, že zajtra ta idú ľudia aj od nás, aj ze Senice na tú kázeň“.³⁵ V Brezovej bola slávnosť v septembri, kde sa „nahrnulo nesmierne množstvo ľudu úprimne veci národa nášho oddaného“. Po smútočnej slávnosti, ktorá mala rovnaký priebeh ako v predchádzajúcich prípadoch, účastníci slávnosti sa rozchádzali za spevu ľudových piesní a ako dodáva pisateľ správy — v pokoji. Slávnosť totiž chceli znevážiť maďaróni a ako dôkaz pomaďarčenia Brezovanov a zmierenia sa Maďarov so Slovákmí, chceli sa k slávnosti pridať, čo sa im pre odpor tamojších Slovákov nepodarilo. Aj tu sa robila úspešná zbierka na pripravovanú Maticu slovenskú.³⁶

Uvedené údaje sú dokladom o tom, že dielo P. J. Šafárika sa veľmi zaujímavým spôsobom dostávalo do povedomia širokých mas slovenského ľudu, stalo sa aktívnou súčasťou jeho boja za zachovanie národnej existencie a vzpruhou jeho národného povedomia v danom období. Pre dnešnú etnografiu by bolo zaiste zaujímavé vedieť, nakoľko bolo dielo a osobnosť P. J. Šafárika známe širšej verejnosti,³⁷ do akej miery a v čom konkrétne ovplyvnili uvedené akcie názory tej časti slovenského ľudu, ktorý sa ich priamo zúčastnil a aký bol rádius pôsobenia týchto akcií v spomienkovom rozprávaní a pod. Spracovanie týchto a ďalších otázok súvisiacich s dielom P. J. Šafárika, jeho vplyvom na slovenský národopis v jednotlivých etapách vývoja tejto vednej disciplíny až po súčasnosť, našu disciplínu v podstate ešte iba očakáva.

- 1 MELICHERČÍK, A.: Slovenský folklór. Slovenská vlastiveda II. Bratislava 1943, s. 261.
- 2 MICHÁLEK, J.: Náhlady a spolupráca P. J. Šafárika a J. Kollára v oblasti ľudovej slovesnosti. Slov. Národop., 5, 1957, s. 453—487; TEN ISTÝ: P. J. Šafárik (k 100. výročiu smrti). Slov. Národop., 9, 1961, s. 161—167; TEN ISTÝ: P. J. Šafárik und die slawische Ethnographie. Etnologia Slavica 1969/70, s. 35—44.
- 3 DZUBÁKOVÁ, M.: P. J. Šafárik a ľudová slovesnosť. Litteraria, 4, 1960, s. 84—131; TÁ ISTÁ: Preromantizmus a ľudová poézia. Litteraria, 6, 1963, s. 94—131; TÁ ISTÁ: Ku genéze slovenskej folkloristiky. Bratislava 1976.
- 5 DZUBÁKOVÁ, M.: Ku genéze, c. d., s. 62.
- 6 O tomto procese podrobne URBANCOVÁ, V.: Počiatky slovenskej etnografie. Bratislava 1970, s. 37—100.
- 7 CSAPLOVICS, J.: Slowaken in Ungarn. Hesperus, 1818, 1820.
- 8 Rukopisy Čaplovičovej Etnografie Rusínov, Rumunov a Židov sú uložené v Štátnej vedeckej knižnici vo Zvolene, Maďarov v Széchényi könyvtár v Budapešti. Etnografia Slovákov je v súkromnom vlastníctve, Etnografiu Cigánov spomína ešte J. Markov v článku Z rukopisnej pozostalosti Jána Čaploviča. Slov. Národop., 4, 1956, s. 509—511. Kde sa nachádza v súčasnosti mi nie je známe. Podstatná časť Etnografie Rumunov bola publikovaná v článku URBANCOVÁ, V.: Z rukopisnej pozostalosti Jána Čaploviča (Ethnographia Valachorum). Slov. Národop., 15, 1967, s. 469—475.
- 9 URBANCOVÁ, V.: Počiatky slovenskej etnografie, c. d., s. 148.
- 10 Tamtiež, s. 149.
- 11 Archív mesta Bratislavy. Pozostalosť J. Bilskeho. Fond bez sign.
- 12 Monografia bola v plnom znení uverejnená v štúdiu URBANCOVÁ, V.: O Braxatoris a jeho význam pre počiatky slovenského národopisu. Slov. Národop., 19, 1971, s. 353—376.
- 13 In: TIBENSKÝ, J.: Chvály a obrany slovenského národa. Bratislava 1965, s. 216. Z tejto práce sme prevzali aj Kollárovu definíciu národa v kázni Dobré vlastnosti..., s. 286.
- 14 M. Hamuljak, keď zháňal finančnú podporu na vydanie druhého zväzku Písní svetských, podpísal niektoré listy „jménom Spolku k vydávaniu národných zpěvů“. MATOVČÍK, A.: Spolupráca Kollára, Hamuljaka a Šafárika pri vydávaní druhého zväzku Písní svetských v roku 1827. Literárny archív, 1966, s. 254.
- 15 HYNKOVÁ, M.: O významu Šafárikova Slovenského národopisu pro slovanskou etnografii. Pavel Josef Šafařík, Slovanský národopis. Praha 1955, s. 194; tejto otázky sa dotýka aj KUŠNER (KNYŠEV), P. I.: Etničeskije teritorii i etničeskije granicy. Moskva 1951, s. 6.
- 16 ŠAFAŘÍK, P. J.: Slovanské starožitnosti. Praha 1837, s. 188.
- 17 Tamtiež: Předmluva VI. a Úvod s. 6.
- 18 Tamtiež, s. 20.
- 19 Tamtiež, s. 19.
- 20 Tamtiež, s. 19.
- 21 Tamtiež.
- 22 Tamtiež, s. 188.
- 23 URBANCOVÁ, V.: Vlastivedné a národopisné dielo Gustáva Reussa. Gemer, Národopisné štúdie 2, 1976, s. 9—56.
- 24 REUSS, G.: Der Ausflug nach Stará Huta ohneweit Miskolc. Rkp. LA MS, sig.: 88 A8.
- 25 REUSS, G.: Všetky hrady a kláštory v Gemerské stolici. Rkp. LA MS, sg.: 88 A8.
- 26 REUSS, G.: Letopis Gemerské stolice. Rkp. LA MS, C 292.
- 27 FAJNOR, Š.: Naše národné spevy. Slov. Pohľ., 1, 1881, s. 223.
- 28 VAHILEVIČ, F. J.: Huculové, obyvatelé východného pohorí Karpatského. Časopis českého museum, 1838, s. 475 a n.; HOLOVACKIJ, J.: Cesta po Halické a Uheriské Rusi. Sdělena v listech. Časopis českého museum, 1841, s. 183 a d., 1842, s. 42 a d.
- 29 Tak napr. na charakteristiku celej Haliče vyberá jednu typickú dedinu — Solomku a z nej vychádzajúc ako z východiska opisuje ďalšie situácie a fakty. Zaujímavé je tiež jeho porovnávanie pomerov v dedinách vzdialených od mesta s tými, ktoré sú pri mestách. HOLOVACKIJ, J.: c. d., s. 58 a d.
- 30 HURBAN, J. M.: Slovensko a jeho život literárny. Slovenské pohľady 1851, s. 137 a d.
- 31 Tamtiež, s. 147.
- 32 Tamtiež, s. 137.
- 33 Slovenské noviny, 1861, č. 85, rubrika Dopisy; Pešťbudínske vedomosti, 1861, č. 38, rubrika Dopisy.
- 34 Pešťbudínske vedomosti, 1861, č. 38. V Slovenských novinách sa dokonca udáva presná suma: 2105 zlatých.

- 35 Pešťbudínske vedomosti, 1861, č. 42, rubrika Z cestovného denníka.
- 36 Pešťbudínske vedomosti, 1861, č. 55, rubrika Dopisy.
- 37 V tejto súvislosti je napr. zaujímavý údaj D. V. Lambla z cesty po Slovensku v roku 1846 o mladom lesníkovi, ktorý sa ho ujal pri Žiline a udivil ho tým, že poznal Šafárikovo dielo. LAMBL, D. V.: Zápisky cestujícího po Slovensku. Poutník, 2, 1847, s. 82. V tom istom roku učiteľia zisťovali, čo v súkromí študuje mládež, členovia Jednoty mládeže slovenskej v Levoči.

V zaujímavom výpočte diel svetových autorov hlavne z oblasti poézie, beletrie, dramatickej tvorby, ale aj filozofie, pedagogiky a psychológie, ktoré mladí študenti čítali v reči „slovanskej“ rovnako ako v nemčine, latinčine, gréčtine, francúzštine a angličtine, k čítaniu Šafárikovho Slovanského národopisu sa hlásia iba dvaja, Makovický a Markovič. DOBŠIN-SKÝ, P.: Deje jednoty mládeže slovenskej do roku 1848. Matica slovenská, Martin 1872, s. 237 (nové číslovanie).

ЗНАЧЕНИЕ П. Й. ШАФАРИКА ДЛЯ СЛОВАЦКОЙ ЭТНОГРАФИИ

Резюме

В рамках словацкой этнографической литературы, ориентированной на историю дисциплины труд П. Й. Шафарика привлек внимание, прежде всего, словацкой фольклористики. Словацкая этнография до сих пор не совершила оценку этой личности и не включила ее и ее влияние в рамки отдельных этапов собственного развития. Если мы хотим указать на влияние П. Й. Шафарика на изучение интереса к словацкому народу в 30-ые годы 19 века, надо кратко объяснить обстановку, в которой находилась словацкая этнография в то время. Интерес к народу, на который влияли просветительские идеи и философия Монтеスキо кульминировал в 20-ые и 30-ые годы в трудах Й. Чапловича. Из его запланированных этнографических монографий отдельных наций Венгрии остались в виде рукописи Этнография Словаков, Венгров, Румынов, Евреев и Цыган (последняя является сегодня не известной). Все монографии разработаны по единой системе и их содержание составляло: описание происхождения и названия данной нации, ее физические и духовные свойства, характер лечения, пища, жилище, одежда, религия, семейные и годовичные обычаи и все виды работы народа. Этнографию он определил как дисциплину, «которая описывает людей во всех модификациях человеческой естественности, обусловленных и подчеркнутых сосуществованием наций». Он производил различие между статистической этнографией, изучающей современную жизнь, которую он предпочитал и исторической этнографией. Предметом его этнографических наблюдений являлись крестьяне, ремесленники и мелкие торговцы. Речь, психические и моральные принципы, способ занятия

и обычаи он считал знаками, характеризующими и одновременно отличающими отдельные нации.

Кроме приведенного направления интереса, на который повлияла эпоха просвещения, повысилась у нас в конце 80-ых лет 18 в. волна романтических просветительских мыслей, исходящих, прежде всего, из философии Гегеля и Хердера. В то время доходит к качественному изменению в содержании понятия нация. Знаки, характеризующие его, постепенно сужаются только на язык; язык и нация считаются равноценными. В этой связи внимание обращается на устное народное творчество и в 30-ых годах почти исключительно на народную песню. С указанным направлением связано наиболее значительное коллекционерское мероприятие и издание труда «Песни светские народа славянского в Венгрии» П. Й. Шафарика в 1823 г.

Идейной основой для почти исключительно ориентированного интереса наших образованных людей на устное народное творчество и в то время на песню, частично на обычаи, свидетельствующие о «дохристианском» прошлом и о верованиях подобного характера, служило произведение П. Й. Шафарика (Славянские древности). Устное народное творчество он здесь выдвигает на уровень исторических документов о существовании данного явления и, главным образом, о древности нации. Национальный гнет, который в рамках Венгрии повысился именно в то время сказался в том, что словацкие образованные люди вполне отождествлялись с указанным мнением Шафарика. В связи с тем, народ не является для них таким объектом интереса как для просветителей, но он становится носителем наиболее ценных документов

об историческом существовании нации, и следовательно, обоснованием права на ее национальную самобытность, которой препятствовал ей господствующий класс. Народ в качестве носителя «древних сокровищ» должен был иметь совершенные с художественной точки зрения продукты из области устного народного творчества.

Интерес исследователей к работе народа, к его жилищу, пище, одежде, лечению, и т. п. из-за известных причин исчезает. Полученные факты о вышеприведенных областях жизни народа часто не соответствовали романтическим представлениям о народе,

представителе и носителе документов о древности нации. Этот характер интереса к народной культуре и к народу продолжается вплоть до конца 19-го века, когда интерес ученых начинают привлекать и те области образа жизни и культуры народа, которые преследовал уже Й. Чаплович в своих этнографических трудах. Однако и после того, сначала уделяется внимание только тем проявлениям жизни и культуры народа, которые одновременно представляют собой и совершенный художественный вкус и проявление словацкого народа.

THE SIGNIFICANCE OF P. J. ŠAFÁRIK FOR SLOVAK ETHNOGRAPHY

Summary

Within the Slovak ethnographic literature oriented to the history of this discipline, the greatest attention was paid to P. J. Šafárik's work by the Slovak folkloristics. The Slovak ethnography has not yet evaluated this personality from its own viewpoint, neither has determined its place and influence within the individual stages of its development. Before showing the influence of P. J. Šafárik on the research interest in Slovak people in the thirties of the 19th c., one should briefly characterize the situation of Slovak ethnography at that time. The interest in the people affected by enlightenment ideas and by Montesquie's philosophy culminated in the work of J. Čaplovič within the twenties and thirties. From his planned ethnographic monographs of the individual nations of Hungary, several remained in the form of manuscript, namely The Ethnography of Slovaks, Hungarians, Roumanians, Jews and Gypsies (the last is unknown). All the monographs were elaborated according to a uniform system and their content consisted of: the description of the origin and name of the given nation, its physical and psychic properties, the character of curing, food, dwelling, dress, religion, family and annual customs and all professions of the people. He defined ethnography as a discipline "describing people in all modifications of human nature which are conditioned and marked by national coexis-

tence". He made a difference between ethnographic statistics studying the contemporary life which he preferred and historical ethnography. The subject of his ethnographic observation was represented by peasants, craftsmen and dealers. Speech, psychic and moral nature, profession and customs were considered by him to be the features characterizing and, at the same time, distinguishing various nations.

Apart from the above given interest affected by enlightenment, by the end of eighties there arose a wave of romantic enlightenment ideas originating mainly from Hegel's and Herder's philosophy. At that time a qualitative change in the content of the concept of nation appears. The signs characterizing it are successively restricted exclusively to the language; they equate language with nation. In this respect, a greater attention is drawn to popular poetry and in the thirties almost exclusively to folk song. This trend characterizes the most significant collecting undertaking then and the publication of the work called *Písňe svetské lidu slovan-ského v Uhřích* (Secular songs of Slavic nation in Hungary) by P. J. Šafárik which were issued in 1823.

The ground for almost exclusive orientation of our educated persons to the popular poetry and to songs at that period as well as partially to customs proving the "pre-Christian" past and to beliefs of

the same character was created by the work of P. J. Šafárik called *Slovanské starožitnosti* (Slavic Antiquities). The popular oral tradition is equaled with historical documents on the existence of the given phenomenon and, especially, about the ancient character of the nation. National oppression, which had been increased at that time, resulted in the fact that the Slovak educated persons identified themselves totally with the above Šafárik's opinion. With regard to this fact the people are no more such a subject of interest for them as in case of enlighteners but it becomes the representative of the most valuable documents about the historical existence of nation, consequently, substantiating the nation's right to its national self-rightness which was denied them by the ruling class. The people as the bearer of "antique treasures" had to be represented naturally by perfect pro-

ducts of art from the sphere of folk art. The research interest in his work, dwelling, food, dress, cure, etc. diminishes. The detected facts concerning these spheres of the people's life often did not agree with the romantic ideas about folk as a preserver and bearer of the documents on the ancient origin of the nation. This orientation of interest in folk culture and in folk was preserved till the end of the 19th c. when the research workers turn their attention to those spheres of the way of life and culture of the people which had already been followed by J. Čaplovič in his ethnographic works. However, even after that period, as if being the impact of the long-years' romantic interest, the attention concentrates at first on those manifestations of the life and culture of folk which at the same time represent a perfect artistic feeling and expression of the Slovak people.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 36, 1988, číslo 2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: Eva Kovačevičová

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Vie-
ra Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1988

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 36, 1988 № 2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Кlemen-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 36, 1988, Nr. 2. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 36, 1988, No. 2

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 36, 1988, No. 2

Paraît quatre fois par an, Editions de
VEDA, maison d'édition de l'Académie slo-
vaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND



Index 49 616
Cena Kčs 20,—